

Частина третя
Руїна
Розділ перший
Війна без перемоги

*Був меч над нами, а нині спадає,
Його із місця сваволя рушає.
Колись Аблова на кров голосила,
Тепер кров більша наш край полонила.
Коли Ти води вгамовуєш, Пане,
Вгамуй і кров ту, нехай перестане!
Потопом землю не дав Ти залити,
В кривавім морі не дай нас втопити!*

Лазар Баранович

1

Думитрашко Райча, переяславський полковник, почувався неспокійно. Таємний приятель Петра Дорошенка, він недолюблював

Многогрішного і був прихильником задумів чигиринського гетьмана. Не в останню чергу стараннями Райчі той вирішив шукати протекцію Туреччини. Думитрашко й сам давно мріяв відкинутися від Москви, але обережність підказувала: не поспішай, ще невідомо, як станеться із задумом Дорошенка. Поки що варто триматися Многогрішного. Та останніми днями не знаходив собі місця: становище гнітило. Частина лівобережних полків все ще визнавала гетьманом Дорошенка, не бажала коритися Многогрішному. Що ж буде? Невже міжусобна війна між Правим і Лівим берегом?

Роксандра звернула увагу на неприкаяність чоловіка:

— Що з тобою, мій любий?

— Невесело мені, — зізнався Райча.

— Невесело? Чому? Ось маємо добру вість із Ясс про синів: ростуть здоровенькі. Наче молоді дубки. І навчаються сумлінно. Нащадки двох славетних родів: Лупулів і Хмельницьких. Отець Софроній не нахвалиться ними.

Залишивши Рашків п'ять років тому, Роксандра відвезла дітей до свого меншого брата Стефана, який посів престол Молдавського воєводства, і віддала їх у науку до монастирської школи при соборі Трьох Святителів, заснованої коштом батька, Василя Лупу, і працею Софронія Почацького,

колишнього настоятеля Києво-Печерської лаври. Отець-настоятель приїхав до Ясс понад двадцять років тому і успішно навчав дітей значних молдавських і валаських родів, бояр і пиркалабів. А Роксандра оселилася в Переяславі з новим чоловіком. Та час минає, синам повернуло на шістнадцятий, скоро вивчатися і треба буде на службу вступати. Тільки до кого?

— Бачу, доля моїх дітей тобі байдужа. Зовсім не вболіваєш за них, — у голосі жінки чувся докір.

— Та тут думки, думки... Голова важка, — винувато мовив Думитрашко, — не йде ніяк з голови ота Рада, та, що у Глухові вчинили. Коли Дем'яна на гетьманство гукнули. Це що ж виходить — гнали, гнали москалів, а тепер знову самі їм уклоняємося, просимо сісти в Україні, і про що думали панове старшини, коли під царя знову хилилися, били йому чолом?

Роксандра спалахнула:

— А що вони інше могли думати? Їм би тільки нагарбати побільше, посідати по маєтках та горілку пити! Торгувати та пиячити!

— А я ось отримав від гетьмана наказ послати людей за Дніпро вивідувати наміри Дорошенка. Йде поголос, що він ладнає із султаном, хоче стати його данником.

— То це ж нам добре! А ми хіба не хочемо того? О, як же мені остогидла ота

московська залежність, як остогид твій мужлан Дем'ян. Кинемо його, визнаємо Петра Дорошенка. Як це вчинили миргородці, полтавці. Допоможемо йому прилучити під свій регімент решту лівобережних полків.

— Зачекай-но, люба. Ще не настала година рвати нам із Многогрішним. Ми не знаємо, яка сила у Дорошенка, чи тримаються його всі полки Правого берега? Тому й потрібен мені розумний чоловік. Щоб не лише виконав гетьманський наказ, а й для нас що треба побачив і послухав.

— Чоловік? Мені здається, що ти його маєш біля себе. Он Степан Левенець: він з Поділля. Мусить знати й розуміти закони козацькі. Вільно може зійти за правобережця.

— Маєш рацію, дружинонько. — Полковник якусь мить роздумував, а тоді гукнув джуру: — А поклич-но мені пана Левенця.

— Слухаюсь. Зараз він буде у вашої милості.

Коли на Лівобережжі вибухнуло повстання проти московських воєвод, Степан разом із кумом приписався в козаки і від того часу служив у переяславського полковника. Разом били стрільців, гнали їх із Переяславського замку. За кмітливість Райча наблизив його до себе, поставив на чолі своєї домашньої охорони. Гадав, що Левенець не підведе і тут.

— Чолом пану полковнику! — уклонився Степан.

— Сідай, пане козаче, — відповів йому Думитрашко. — Як живеш? Як дружина? Як дітки?

Левенець здивувався: чому це пан полковник виявляє до нього таку увагу? Хоч ставився завжди до нього непогано, ділився своїми задумами, але ніколи не запрошував до себе отак просто, не питався про родину.

— Хвалити Бога, пане, — мовив стримано.

— Бачу, що єси чоловік серйозний і розумний. У козацькім ділі справний. Волів би доручити тобі одне діло.

— Слухаю вашу вельможність.

— Підбери собі кількох молодців та проберіться на той берег. Дійшла до мене чутка, що Петро Дорошенко почав трактувати з турком, мова йде про султанську протекцію. Він мусить скликати Раду: такі справи навряд чи стане вирішувати особисто. Тому тобі треба саме у ці дні обов'язково пробратися туди. Поговори з чигиринцями, постарайся вивідати у них, що думають про Дорошенка, про його намір. Коли станеться Рада, постарайся трапити і на неї. Все, про що там говоритиметься, мусиш почути, запам'ятати і якщо вдасться, то й записати. Тільки прохав би тебе не виказувати, хто єси і звідки. Не ризикуй головою, вона ще знадобиться і тобі, і нам.

— Зрозумів, пане полковнику.